

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 825

**ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN
560. DOĞUM, 500. ÖLÜM
YIL DÖNÜMLERİNİ
ANMA TOPLANTISI
BİLDİRİLERİ**

24-25 Eylül 2001

Ankara, 2004

SEMERKANDLI ŒEYH-ZADE ABDÜRREZZÂK BAHŒI'NIN ALİ ŒİR NEVAYÎ'YE ANADOLU'DA YAZDIĐI NAZİRELER

Yrd. Doç. Dr. AyŒe Gül SERTKAYA

I

Türk Cumhuriyetlerinin 1990 yılında eğemenliklerini, 1991 yılında da bağımsızlıklarını ilân etmeleri Türkiye halkının kendi soydaŒları ile kavuşmasını ve kaynaşmasını sağladı. Ancak Anadolu Türkleri ile Asya Türklerinin erken ilişkileri ne zaman başladı sorusuna da cevap vermek gerekiyor. Eldeki bilgilere göre Anadolu Türklerinin Asya Türkleri ile haberleşmeleri Fatih Sultan II. Mehmed tarafından başlatılmış ve oğlu Sultan II. Bâyezîd tarafından da devam ettirilmiştir.

Anadolu'da Ali Œir Nevayî'nin gazellerine yapılan ilk nazireler 15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed ve oğlu Bâyezîd Velî'nin saraylarında yaşayan, II. Mehmed ile II. Bâyezîd'in Doğu Türklerine gönderdiği mektup (*bitig*) ve ferman (*yarlığ*)'ları Uygur ve Arap harfleri ile olmak üzere ve Çağatayca kaleme alan bir kâtib (*bahşı*) olan Œeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı adlı Semerkandlı bir kâtib tarafından yapılmıştır.

Œeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın hayatı ve edebî kişiliği hakkındaki bilgileri bildirimizin ikinci bölümünde vermek üzere bu ilk kısımda Nevâyî nazireleri üzerinde durmak istiyorum.

Œeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı tarafından kaleme alınan ve İstanbul, Topkapı Sarayı Arşivi, E. 11980-5 (D)'de kayıtlı olan ruloda Çağatayca üç gazel ile bir Farsça dilekçe bulunmaktadır.

Metin dikkatli bir şekilde incelendiğinde nazirede zikredilen padişahın Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Sultan II. Bâyezîd olduğu anlaşılmak-

tadır. Bu da nazirenin yazılış tarihinin Fatih Sultan Mehmed'in ölümü olan 1481 yılından sonra olduğunu gösterir.

Ali Şir Nevayî'nin gazeli şairin *Garâibü's-sıgar* adlı divanından alınan bir gazelinin beş beytidir. Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı, Ali Şir Nevayî'nin bu gazeline aynı vezin ve kafiyede iki nazire yazmıştır. Ali Şir Nevayî'nin gazeli şudur:

emlahüşşuar-â mevlân-â nevâyi aytur

emlahüşşuar-â mevlân-â nevâyi aytur

Remel -+--- / -+--- / -+--- / +---

1. *sini körgeç dir idim bir mihrübanım bar imiş*
allâh allâh ni belâ bâtıl gümânım bar imiş
2. *'ârızınġ mâhiyyeti ağzınġ sözün şerh eylesem*
veh ne tab'-ı pāk ü zihn-i ġurde-dânım bar imiş
3. *çāk kıl köksümni ey bed-mihr tâ ki bilge sen*
tiġ-ı hecrynġ-din ni nev' âzürde-cânım bar imiş
4. *ne ġayât erdi öler ġâlet-te kim körgeç anı*
nâz ile didi henüz ol nâtüvânım bar imiş
5. *dir ki yalķıp-tur nevâyi ünidin veh yaġşı-dur*
kim tiriglik-tin nişân tek bir figânım bar imiş

Bahşı'nın beş beytini aldığı bu gazelin Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan, 808'de kayıtlı Nevayî külliyatı 443^b-444^a'da ve Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 4056'da kayıtlı Nevayî külliyatı 432^b'de, metnimizdeki 4. beyitten sonra gelmek üzere şu iki beyit daha bulunmaktadır.

cevher-i 'ışķın alurġa ġalk mahfi naķdi dik
cân içinde bir niçe dâġ-ı nihânım bar imiş

yüz ġamım bar irdi müġ kūyige kirgeç boldı ref'
veh ki min ġâfil 'aceb dârü'l-emânım bar imiş

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşî'nın Ali Şîr Nevayî'ye 5 beyitlik ilk naziresi

hūu

hū

huvel-fetṭāḥ

huve'l-fettāḥ

cevāb aytur

cevāb aytur

Remel -+-- / -+-- / -+-- / +--

1. *pādişāhım devri-de bir hoş zamānım bar imiş
barça ḥavf u hem ḥaṭardın köp amānım bar imiş*
 2. *'adl ü inşāfıñg çavı bardı ḥıṭā vü tā ḥoten
ḥamdüli'llāh kim şehim dik mihribānım bar imiş*
 3. *çünkü sultān bâyezid ḥan aldı rūmuñg tahtını
uşbu devlet çün ezelden kendüsi-ge yār imiş*
 4. *her 'adū kim münkir olsa sultānım devleti-ğa
bu mu'ayyen kim 'adūnıñg boynı yip ü dār imiş*
 5. *i'tikādlık kulları-nıñ yüzi bahşı dik küler
i'tikadsız yörügen ornu cehennem nār imiş*
-
1. Padişahımın devrinde bir hoş zamanım var imiş.
Bütün korku ve tehlikelerden çok emniyetim var imiş.
 2. Adalet ve insafının şöhreti Hıtâ ve Hoten'e kadar ulaştı.
Allaha hamd olsun ki padişahım gibi bir dostum var imiş.
 3. Sultan Bâyezîd Han Rumun tahtını aldı.
Çünkü bu devlet ezelden kendisine yâr imiş
 4. Her düşman sultanımın devletini inkâr etse,
Bu bilinir ki düşmanın boynu ip ve dar ağacı imiş.
 5. İtikatlı kullarının yüzü Bahşî gibi güler.
İtikatsız olanın yeri cehennem (ve) ateş imiş.

**Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Ali Şir Nevayî'ye 5 beyitlik
ikinci naziresi**

hūu

hū

huvel-fetṭāḥ

huve'l-fettāḥ

taḫ-ı bir cevāb aytur

daḫı bir cevāb aytur

Remel -+--- / -+--- / -+--- / +---

1. *ol peri-ruḥ kim anıṅḡ ağı 'acāyib tar imiş
körse miṅḡ zāhid köyüp la'l-i lebi-ğa zār imiş*
2. *zülfı-niñ ki piçini kılsam anıṅḡ şerḫin 'ıyān
gūyiyā bir nukre-i pāk üzre yatқан mār imiş*
3. *kökrekim-ni yargıl u körgil ne ot-lar yana-dur
ger inanmaz sin āhım-niñ şu'lesi çün nār imiş*
4. *manşıbım-nı isteyür arabaçı vü barsçı-lar
her kişi kim kendüyi bilmese bes kim 'ār imiş*
5. *bahşı güstāḥ-lık kılıp aydı nevāyi-ğa cevāb
ol ğazel-ğa bir cevāb ayğu bu rüm-da bir imiş*

devlet müstedām-bād biḥaḫkı'n nebiyyi bi'l-'ibād

1. O peri yanaklının ağızı şaşılacak kadar dar imiş.
Bin zahit onu gördüğünde dudağının la'line yanarak inler imiş.
2. Zülfünün kıvrımının şerhini açıklasam,
Sanki bir temiz gümüş üstüne yatar yılan imiş.
3. Eğer ahımın şulesinin ateş olduğuna inanmazsan,
Yüreğimi yar ve (orada) ne ateşler yandığını gör.
4. Arabacılar ve barsçılar memuriyetimi istiyorlar.
Her kişinin kendisini bilmemesi ona yeterli ayıp imiş.

5. . Bahşı güstahlık edip Nevayî'ye nazire söyledi.
O gazele bir cevap söyleyecek bu Anadolu'da var imiş.

devlet müstedām-bād biḥakkı'n nebiyyi bi'l-'ibād

Bu duadan sonra şu Farsça dilekçe yer almaktadır:

1. manşib-ı sağ kol-ı ğurebā der in maḥall
2. memlū est. bisyār kes müşteri peydā
3. şude est. ammā ğurebā in za'if-rā
4. miṭalebend. eger 'ināyet-i zıllu ilāhi bāşed
5. in manşib be bahşı-ı muḥliş himmet kunend
6. devlet-i dü cihāni müstedām bād.

1. Bu mahalde sağ kol garaibleri (gurebâ-yı yemîn)'nin mansıbı
2. doludur. Çok kimse buraya talip
3. olmuştur. Fakat garipler bu zaif kulu
4. istiyorlar. Eğer padişahın inayeti nasip olup
5. bu mansıb himmet edilip de duacınız Bahşı'ya lutf edilirse
6. iki dünyanın devleti ebedî olsun.

Bu Farsça dilekçeden anlaşıldığına göre, Şeyh-zade Abddürrezzâk Bahşı bir mansıb istemektedir. Ancak bu mansıbın başka isteklileri de vardır. Gazelden öğrenildiğine göre bu kişiler arabacılar ve barsçılardır. Ama garipler Bahşı'yı istemektedirler. vs. vs. Bu mansıbın Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'ya verilip verilmediğini bilmiyoruz ama kendisi başka isteklerde de bulunmaktadır.

Meselâ 11980/3'de kayıtlı 17 satırlık çift alfabeli kasidesinde yanında ahır olan bir ev istemektedir.

Bu evi almış olmalıdır ki 11981/8'de kayıtlı Arap harfli gazelinde Padişah'tan başka bağış istemektedir. Gazelin 4. beytindeki

4. *on yedi at u katırım arpa yir*
ol sebeb-den-dür ki boldum harcı-sız

On yedi at ve katırım arpa yer.
Bundan dolayı ki ben harçlıksız kaldım.

Yine 11981/11'de kayıtlı olan çift alfabe ile yazılmış kasidesinin 14. beytindeki

sulṭānım esen bolş-un barça düşmen-i ölsün

sultānım isin bolsun barça düşmeni ölsün

yaz fasl-ı-ḍa men kul-nı könderş-e karamān-ğa

yaz faslıda min kulnı könderse karamān-ğa

Sultanım sağlıklı olsun. Bütün düşmanları ölsün.

Yaz mevsiminde ben kulunu Karaman'a gönderse ne iyi olur.

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Karaman'a gidip gitmediği de meçhul olarak kalmıştır.

II

Fatih Sultan II. Mehmed'in Uzun Hasan Bey'le yaptığı savaşın hikâyesini anlatan bir fermanı Doğu Türkçesinde üstte Uygur altta da Arap harfleri ile yazdığını bilmekteyiz. Bu fermanı yazan kişi Fatih Sultan II. Mehmed tarafından Semerkand'dan getirtilen bir kâtip (*bahşı*) dır. Topkapı Sarayı Arşivi ile Süleymaniye Kütüphanesindeki belgeleri incelediğimizde bu Şeyh-zade Abdürrezzâk isimli bu bahşı hakkında şu bilgileri elde ediyoruz. Bu bilgilerin elde edilmesi bizi Anadolu Türklerinin Asya Türkleri ile erken ilişkisi konusunda aydınlatmaktadır.

1

ŞEYH-ZADE ABDÜRREZZÂK BAHŞI'NIN HAYATI

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı hakkında hiçbir Osmanlı kaynağından bilgi yoktur. Bu konudaki bilgilerin hepsi onun telif ve istinsah ettiği eserlere dayanır.

Mahlasları: Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın teliflerindeki mahlasları *bahşı*, *bahşı kul*, *türkistāni bahşı* ve *bahş-ı türkistāni* şeklindedir. Bu mahlaslar metinler şöyle geçmektedir.

BAHŞI

1. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-5'te kayıtlı Arap harfleri ile yazılmış 17 beyitlik kasidesinin¹ 16 beytinde

1. Neşri için bk. Ayşe Gül Sertkaya, "Doğu Türkçesi ile yazılmış leftüneşirli bir kasidenin kaynakları üzerine düşünceler", *İlmî Araştırmalar*, 7, İstanbul, 1999, s. 177-190.

sen ol nūr-ı ilāhi-sin bu bahşı-ğa nazar kılsañg
kiliür devlet kiter miñnet yiter 'izzet bolur sehhar

Sen o Tanrı ışığısın. Bu Bahşı'ya bir nazar etsen,
Devlet gelir miñnet gider, izzet yetişir, sehhar olur

2. Topkapı Sarayı Arşivi, 11980-5(D)'de kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış
5 beyitlik gazelinin 5. beytinde

i'tikādlik kulları-nıñ yüzi bahşı dik küler
i'tikadsız yörügen ornı cehennem nār imiş

İtikatlı kullarının yüzü Bahşı gibi güler.
İtikatsız olanların yeri cehennem ve ateş imiş.

3. Topkapı Sarayı Arşivi, 11980-5 (R)'de kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış
5 beyitlik gazelinin 5. beytinde

bahşı güstāh-lık kılıp aydı nevāyi-ğa cevāb
ol gazet-ğa bir cevāb aygu bu rüm-da bar imiş

Bahşı küstahlık edip Nevâyî'ye cevap söyledi.
(Nevâyî'nin) o gazeline bir cevap veren bu Anadolu'da var imiş.

4. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-6'da kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış 7
beyitlik gazelinin 7. beytinde

siniñg tek şāh-nuñg āstā[ne]sinde
bu Bahşı tek gedā bolmasa bolmas

Senin gibi şahın kapısında
Bu Bahşı gibi dilenci olmasa olmaz.

5. Topkapı Sarayı Arşivi, E. 11981-2'de kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış
bahāriyyāt-ı naẓm u neşr aytur başlıklı metnin²

<i>Bahşıda i'tikād bar</i>	Bahşıda itikat var
<i>Hüdā bolsun añga yār</i>	Huda ona yâr olsun
<i>sözleride ma'ni bar</i>	Sözlerinde mana var
<i>nevrüz mübārek-bād</i>	Nevruz mübarek olsun

şeklindeki 21. dörtlüğünde Bahşı mahlası geçmektedir.

2. Metnin neşri için bk. Ayşe Gül Sertkaya, "Şeyh-zade Abdürrezzak Bahşı'nın Bahariyyesi ve Nevruz beyitleri", *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı*, II. Ankara, 1998, s. 1395-1408.

BAHŞI KUL

1. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-8'de kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış 7 beyitlik kıt'asının 5. beytinde

*pādişeh-ler köp körüptür bahşı kul
siz kemāl ü faẓl-nıñg ki dürci siz*

Bahşı kul çok padişahlar görmüştür
Ancak siz olgunluk ve faziletin muhafazasıdır.

2. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-12'de kayıtlı üstte Uygur ve altta Arap harfleriyle yazılmış 5 beyitlik gazelinin 5. beytinde

*köz uçındın bir nazār kılğıl zekāt-ı hüsn için
köz uçı-dın bir nazār kılğıl zekāt-ı hüsn için
bahş-ı kul-ğa kim mahall-i lutfu ihsān-dur begim
bahşı kul-ğa kim mahalli lutf u ihsān-dur bigim*

Güzelliğinin zekâtı için göz ucundan bir nazar et.
Bahşı kula lütuf ve ihsan mahallidir beyim.

3. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-10'da kayıtlı üstte Uygur ve altta Arap harfleriyle yazılmış 5 beyitlik gazelinin 5. beytinde

*bahş-ı kul evvelde dehşet-siz ayur erd-i sözün
bahş-ı kul evvelde dehşet-siz, ayur erdi sözün
emdi sorgıl ki hacālet-din anuñg hāl-i nedür
imdi sorgıl ki hacālet-din anuñg hāl-i nidür*

Bahşı kul öncelerde özünü dehşetsiz söyler idi.
Şimdi sor! Utanmadan onun hâli nedir?

4-5. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-9'da kayıtlı üstte uyguk ve altta Arap harfleriyle yazılmış 17 beyitlik kasidesinin 6. ve 10. beyitlerinde

*sa'ādet için ezel-te bar imiş-dük
sa'ādet için ezel-de bar imiş-dük
tak-ı bu bahş-ı kul-ğa yār imiş-dük
dahı bu bahşı kul-ğa yār imiş-dük*

Saadet ezelde mevcut olduğu zaman
Ve bu Bahşı kula yâr olduğu zaman

*pādiş-e[h]-den bahş-ı kul-ğa köp 'ināyet var edi
pādişeh-den bahşı kul-ğa köp 'inayet var idi
uşbu yıl bayram-lık ol gül deste reyhān-dur yan-a
uşbu yıl bayram-lık ol gül deste reyhān-dur yana*

Padişah'tan Bahşı kula çok inayet var idi.
Bu yıl bayramlık o gül deste reyhandır yine

6. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-3'de kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış 5 beyitlik gazelinin 5. beytinde

*cefādın özge kuluṅg Bahşı körmedi sindin
sini vefāsız ü nā-mihr<ü>bān dimey ne diyin*

Bahşı kulun senden cefadan başka bir şey görmedi.
Sana vefasız ve merhametsiz demeyerek ne diyeyim.

bahşı kul mahlası geçmektedir

TÜRKİSTÂN BAHŞI VE BAHŞ-I TÜRKİSTÂN

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı kendisinin "Türkistanlı" olduğunu şiirlerinde şöyle belirtmektedir.

1. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981/4'te kayıtlı Arap harfleriyle yazılmış 7 beyitlik bir gazelin başlığı kırmızı mürekkep ile *türkistāni bahşı aytur* "Türkistanlı Bahşı söyler" şeklindedir. Şiirin başlığındaki bu mahlas 7. beyitte de tekrar edilmektedir.

*uşbu türkistāni bahşı ḥasretiṅg-de tün ü kün
közleridin dürr töküp aytur ki ḥanım kaydasın*

Bu Türkistanlı Bahşı, gece gündüz hasretinle
Gözlerinden inci taneleri dökerek, der ki "hânım neredesin"?

2. Yine 11981/3'te kayıtlı Arap harfleri ile yazılmış, 7 beyitlik bir gazelin 7. beytinin ilk mısraında

Türkistāni Bahşını bigim kovma kaşṅg-dın

Türkistanlı Bahşı'yı beyim karşıdan kovma.

Türkistāni Bahşı "Türkistanlı Bahşı" mahlası geçmektedir.

3. Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-9'da kayıtlı üstte Uygur ve altta Arap harfleriyle yazılmış 17 beyitlik kasidesinin 15. beytinde

*çün-ki aydı bu **kaşide bahş-ı tür-kistāni** ol*

çünk<i> aydı bu kaşide bahşı türkistāni ol

ta'b-ı-nıñg āşarı bu nazm içr-e berrān-~~dur~~ yan-a

ta'b-ı-nıñg āşarı bu nazm içre berrān-dur yana

Türkistanlı Bahşı bu kasideni söylediği zaman

Tab'ının âşarı bu nazm içerisinde görülmektedir.

Bahş-ı Türkistāni "Türkistanlı Bahşı" mahlası geçmektedir.

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın istinsahlarındaki mahlasları ise *şeyh-zade 'abdürrezzâk bahşı*, *'abdürrezzâk şeyh-zade bahşı*, *'abdürrezzâk* ve *şeyh-zade* şekillerindedir. Bu mahlaslar metinlerde şöyle geçmektedir.

ŞEYH-ZÂDE 'ABDÜRREZZÂK BAHŞI

1. İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümü, no 4757'de kayıtlı olan mecmua, Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı tarafından istinsah edilmiştir. Üstte Uygur altta da Arap harfleri ile kaleme alınan bu mecmua, Edîb Ahmed'in *Atebetü'l-hakayık*'ını, Mir Haydar'ın *Mahzenü'l-es-râr*'ını, Lutfî'nin 9 ve Sekkâkî'nin 3 gazelini ihtiva etmektedir.

Mecmuanın istinsah tarihi yazmadaki ikinci eser olan *Mahzenü'l-es-râr*'ın ketebe kaydında şöyle geçmektedir: *tārîh sekiz yüz seksen dört-te tonğuz yıl zül-ka'de ayı-nıñg on yiti-sinde şenbe küni tamām boldı. kutluğ bolsun. devlet kilsün. miñnet kitsün tip, şeyh-zāde 'abdürrezzâk bahşı kostantiniyyede biñidi* [Sekiz yüz seksen dört tarihinde, domuz yılının Ocak ayının 17'sinde, Cumartesi günü tamam oldu. Kutlu olsun, devlet gelsin, miñnet gitsin diye, Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı Kostantiniye'de yazdı].

Müstensihin adı Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı şeklinde geçen bu ketebe kaydında zikredilen Hicrî 17 zilkade 884 (Domuz) yılı, Milâdî 30 Ocak 1480 tarihine tekabül etmektedir. Fatih Sultan II. Mehmed 3 Mayıs 1481 tarihinde vefat ettiğine göre, bu mecmua Fatih'in ölümünden önce

kaleme alınmış ve kuvvetli bir ihtimalle Fatih Sultan II. Mehmed'e takdim edilmiştir.

Mecmuanın son sahifesinde bulunan bir mühür *Bāyezid bin Mehmed Han, el-muzaffer* dāimā "Daima müzaffer olan, Mehmed'in oğlu Bāyezîd Han" okunmaktadır. Böylece Mecmuanın Fatih Sultan II. Mehmed'in oğlu olan II. Bāyezîd Han'ın kütüphanesine intikal ettiği anlaşılmaktadır.

‘ABDÜRREZZÂK ŞEYH-ZÂDE BAĞŞİ

1. Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'inin bilinen Uygur harfli tek nüshasının, yazmanın 185. sahifesindeki *tükenđi kutağ-đu <bilig> kiťab-ı tiriť sekiz <yüz> kırk üç yıl-ta koy yıl muhar[r]em ay-nıńg tört-i herü-te* [Kutadgu <Bilig> kitabı, sekiz <yüz> kırk üç tarihinde, Koyun yılının Muharrem ayının dördünde, Herat'ta tamamlandı] ve daha tam olarak da yazmanın 189. sahifesindeki *tiriť sekiz <yüz> kırk üç-te koy yıl aťır-ı muhar[r]em ay-nıńg tört yańğı-sı herü şehrin-te bitildi* [Sekiz yüz kırk üç tarihinde, Koyun yılının sonunda, Muharrem ayının dördünde, Herat şehrinde yazıldı] ketebe kayıtlarından anlaşılacağı gibi, Hicrî 4 Muharrem 843 (Koyun) yılı, yani Milâdî 17 Haziran 1439'da istinsah edilmiştir.

189. sahifenin son dört satırındaki ketebe kaydı şöyledir: *tiriť-ka sekiz yüz yetmiş tokuz-ta yılan yıl bu kutađđu biligi kiťab-nı ‘abdürrez[z]âk şeyh-zâde bağşı üçün istambul-ta tokaddın fenâr-i oğlı kâz-i ‘ali bittig yiberip keltürt-i-ler. mübârek bolsun, devlet kilsün, miğnet kitsün* [Sekiz yüz yetmiş dokuz tarihinde, Yılan yılında, bu Kutadgu Bilig kitabını, Abdürrezzâk Şeyh-zade Bahşı için, Fenârî-zade Kadı Ali İstanbul'dan mektup göndererek Tokat'tan getirttiler. Mübarek olsun, devlet gelsin, miğnet gitsin]. Bu ketebe kaydına göre Herat yazması, Herat'tan Tokat'a, Tokat'tan da 879 (Yılan) yılında Abdürrezzâk Şeyh-zade Bahşı için İstanbul'a getirilmiştir.

‘ABDÜRREZZÂK

1. Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Kutadgu Bilig'in Uygur harfli yazmasını okuduğunu ve bu yazmanın son sahifesi olan 190. sahifesine, sadece Uygur harfleri ile olmak üzere, beş tuyug yazdığını görüyoruz. Tuyuglardan sonra Arap harfleri ile řu beyit gelmektedir:

'abdürezzâk sözlerin aydı saṅga
bar ise ṭab'unḡ cevābın bir aṅga

Abdürrezzâk sana sözlerini söyledi.
Eğer yeteneğin var ise, ona cevabını ver.

ŞEYH-ZÂDE

1. Kutadgu Bilig'in Uygur harfli yazmasının 190. sahifesinin sonunda Uygur harfleri ile yazılmış bir istif görülmektedir. Bu istifin altında da Arap harfleri ile harekeli olarak *baḥşı belgüsi* ibaresi yer almaktadır.

Uygur harfli istif Reşid Rahmeti Arat tarafından, tereddütle, *şeyh-sa-de belgüçi (?)* şeklinde okunmuştur.

Osman Fikri Sertkaya Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-13'te kayıtlı Lutfi'nin Arap harfleri ile yazılmış bi tuyugunun sonundaki benzer bir istif ile Topkapı Sarayı Arşivi, 11981-3'te kayıtlı Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Arap harfleriyle yazılmış 5 beyitlik gazelinin altındaki benzer bir istifi

11981-14		11981-3	Kutadgu Bilig, 190
	ş(e)yḡ zāde belgüm çın		

şekillerinde okumuştur.

Bu iki istifin yardımıyla Reşid Rahmeti Arat'ın *şeyh-sade belgüçi* okuyuşunu *ş(e)yḡ zāde belgüm çın* şeklinde düzeltmek imkânı doğmaktadır.

Osman Fikri Sertkaya *ş(e)yḡ zāde belgüm çın* ibaresini *çın belgüm ş(e)yḡ zāde* <turur> şeklinde anlamak ve "gerçek belgüm şeyh-zade <tu-rur> şeklinde de tercüme etmek kanaatinde olduğunu bildirmiştir. Böylece bu istifte de *ş(e)yḡ zāde* mahlasını görmekteyiz.

Geldiği şehir: Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı Anadolu'ya Türkistan'dan, Semerkand'dan gelmiştir. Kendisinin Semerkand'lı olduğu 11981/7'de kayıtlı olan, Arap harfleri ile yazılmış 9 beyitlik manzumesinin 5. beytinde daha açık bir şekilde görülmektedir.

1. *bigüm hâzret-de Bahşı-nıñ sözi bar*
hudâ bolsun her işte bigime yâr
2. *bu kul-nıñ hâtırı at iti ister*
ki bârgir tablasında bir sakat bar
3. *sakat at yiyen arpa zâyi' olur*
anıñ ucundan atlarınğ yiri tar
4. *anı bismil kılıp basturma kılay*
kışınğ savuğlu{lu}ğıdan çün eşer bar
5. *Semerkand ili siver at itini*
bu il-lerde besi makbûl havyâr

1. "Beyim! Huzurunuzda Bahşı'nın bir sözü var.
Huda her işte beyime yardımcı olsun.
2. Bu kulunuzun canı at eti ister.
At ahırında bir sakat at vardır.
3. Sakat atın yediği arpa zarardır.
Onun yüzünden oradaki atların yeri dardır.
4. Onu kesip pastırma yapayım.
Böylece kışın soğukluğuna karşı tedbir alayım.
5. Semerkand halkı at etini sever.
Bu yerlerde havyar(?) çok makbuldür".

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın istihzah ettiği en eski tarihli metin *Fatih Sultan Mehmed Yarlığı*'dir.

Fatih Sultan Mehmed Han Uzun Hasan Bey'i 1473 yılının Ağustos ayında mağlûp etmiş ve bu zaferini de 30 Ağustos 1473'te Karahisar'da, Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın üstte Uygur ve altta da Arap harfleri ile olmak üzere kaleme almış olduğu 201 satırlık yarlık ile ilgililere bildir-

miştir. Bu yarlığın ketebe kaydı şöyledir. *tirih sekiz yüz yetmiş sekiz-de yılan yıl rebiül-ahır ayı-nınḡ bişi-te kara hisār-ta erür-te bitildi* [Sekiz yüz yetmiş sekiz tarihinde, Yılan yılının Rebiyülâhir ayının beşinci günü Karahisar'a ulaşıldığında yazıldı].

Ketebe kaydındaki Hicrî 5 Rebîyülâhir 878, Milâdî 30 Ağustos 1473'e tekabül etmektedir. Bu ketebe kaydındaki tarihe dayanarak, Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Anadolu'ya Fatih Sultan Mehmed Han devrinde geldiği ve tespit edilebildiği kadarıyla da 1473 yılından itibaren Osmanlı sarayında çalıştığı söylenilebilir.

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı, Fatih Sultan Mehmed Han'ın ölümünden sonra onun oğlu Bâyezîd Han'a da hizmet etmiştir. Topkapı Sarayı Arşivi, 11980/5'de II. Bâyezîd'e ait evrak arasında kayıtlı olan bir metin 3 gazel ve bir Farsça dilekçeyi ihtiva etmektedir. İlk gazel Ali Şir Nevayî'nindir. İkinci ve üçüncü gazeller ise Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Ali Şir Nevayî'nin gazeline yazmış olduğu nazirelerdir. Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı bu gazellerinde II. Bâyezîd'i övmektedir:

11980/3'te kayıtlı 17 satırlık çift alfabeli kasidesinde yanında ahır olan bir ev istemektedir.

Bu evi almış olmalıdır ki 11981/8'de kayıtlı Arap harfli gazeline Pa-dışahtan başka bağış istemektedir. Gazelin 4. beytindeki

4. *on yedi a u hatırım arpa yir
ol sebeb-den-dür ki boldum harcı-sız*

On yedi at ve katırım arpa yer.
Bundan dolayı ki ben harçlıksız kaldım.

Yine 11981/11'de kayıtlı olan çift alfabe ile yazılmış kasidesinin 14. beytindeki

*sulṭānım esen bolş-un barça düşmen-i ölsün
sulṭānım isin bolsun barça düşmeni ölsün
yaz faşl-ı-ḡa men kul-nı könderş-e karamān-ḡa
yaz faşlıda min kulnı könderse karamān-ḡa*

Sultanım sağlıklı olsun. Bütün düşmanları ölsün.
Yaz mevsiminde ben kulunu Karaman'a gönderse ne iyi olur.

Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Karaman'a gidip gitmediği de meçhul olarak kalmıştır.

Sonuç olarak Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın 15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed ve oğlu Bâyezîd Velî'nin saraylarında yaşayan, II. Mehmed ile II. Bâyezîd'in Doğu Türklerine gönderdiği mektup (*bitig*) ve ferman (*yarlığ*)ları Uygur ve Arap harfleri ile olmak üzere ve Çağatayca kaleme alan bir kâtib (*bahşı*) olduğunu söyleyebiliriz.

III.

KRONOLOJİK BİBLİYOGRAFYA

1. R. Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI, İstanbul 1939, s. 285-322 (20 levha ile).
2. Reşit Rahmeti Arat, "Un yarlık de Mehmed II, le Conquérant", *Annali de R. Istituto Superiore Orientale di Napoli*, Nuova Serie, Vol. I, Roma 1940, s. 26-68 (20 levha ile).
3. Reşid Rahmeti Arat, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, *Atebetü'l-Hakayık*, İstanbul, 1951, s. 27-30.
4. İsmail Hikmet Ertaylan, *Lûtfi Divanı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 863, İstanbul 1960, s. 28-33.
5. Osman Fikri Sertkaya, "Osmanlı şairlerinin Çağatayca şiirleri III-Uygur harfleriyle yazılmış bazı manzum parçalar I", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XX, İstanbul 1973, s. 157-184.
6. Osman Fikri Sertkaya, "Some new documents written in the Uighur script in Anatolia", *Central Asiatic Journal*, XVIII/3 (1974), s. 180-192 (10 levha ile).
7. Osman Fikri Sertkaya, "Şeyh-zade Abdurrezzâk Bahşı", Ein uigurischer Schreiber im Serail Sultan Mehmeds II., des Eroberers, und seines Sohnes Sultan Bayezid II". (2-5 Temmuz 1981 tarihleri arasında Hamburg (Almanya)'da toplanan *Neue Ergebnisse der Zentralasien-Forschung (Orta-Asya Araştırmalarının Yeni Neticeleri)* adlı sempozyumda sunulan bildiri.
8. Osman Fikri Sertkaya, "Abdürrezzâk Bahşı, XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmed ile oğlu II. Bayezid'in sarayında yaşayan kâtip (bahşı)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, (1988), s. 297b-298a.
9. Ayşe Gül Sertkaya, "Şeyh-zade Abdürrezzâk Bahşı'nın Bahariyyesi ve Nevruz beyitleri", *Meslek Hayatının 25. Yılında Prof. Dr. Abdulhalûk M. Çay Armağanı*, II, Ankara, 1998, s. 1395-1408.
10. Ayşe Gül Sertkaya, "Doğu Türkçesi ile yazılmış leffüneşirli bir kasidenin kaynakları üzerine düşünceler", *İlmî Araştırmalar*, 7, İstanbul, 1999, s. 177-190.

EK - I

ŞEYH-ZÂDE ABDÜRREZZÂK BAHŞI'NIN TELİFLERİ

sıra	numara	manzume veya mensure türü
1.	11981-2	Manzum ve mensur bahariyyat
2.	11980-3 (B)	Uygur ve Arap harfli 17 beyitlik kaside
3.	11981-9	Uygur ve Arap harfli 17 beyitlik kaside
4.	11981-11	Uygur ve Arap harfli 15 beyitlik kaside
5.	11981-5	Arap harfli 17 beyitlik kaside
6.	11981-7	Arap harfi 9 beyitlik gazel (?)
7.	11981-6	Arap harfi 7 beyitlik gazel
8.	11981-4	Arap harfi 7 beyitlik gazel
9.	11981-3	Arap harfi 7 beyitlik gazel
10.	11981-3	Arap harfi 5 beyitlik gazel
11.	11981-10	Uygur ve Arap harfli 5 beyitlik gazel
12.	11981-12	Uygur ve Arap harfli 5 beyitlik gazel
13.	11981-8	Arap harfi 7 beyitlik kıt'a/gazel (?)
14.	11980-5 (D)	Arap harfi 5 beyitlik gazel
15.	11980-5 (D)	Arap harfi 5 beyitlik gazel+Farsça ketebe
16.	Kutadgu Bilig, s. 190	Abdurrezzak Bahşı tuyuğu
17.	Kutadgu Bilig, s. 190	Abdurrezzak Bahşı tuyuğu
18.	Kutadgu Bilig, s. 190	Abdurrezzak Bahşı tuyuğu
19.	Kutadgu Bilig, s. 190	Abdurrezzak Bahşı tuyuğu
20.	Kutadgu Bilig, s. 190	Abdurrezzak Bahşı tuyuğu

Bu 20 parça metinden, 5 tuyug Uygur harfleri ile, 3 kaside ile 2 gazel üstte Uygur altta da Arap harfleri olmak üzere çift alfabe ile, 1 kaside, 7 gazel, 1 kıt'a ve 1 bahariyyat Arap harfleri ile yazılmıştır.

21.	Kutadgu Bilig, s. 190	imza
22.	11981-3	imza
23.	11981-14	imza

3 imza Uygur harfleri ile yazılmıştır.

EK - II

ŞEYH-ZÂDE ABDÜRREZZÂK BAHŞI'NIN İSTİNSAHLARI

1.	Süleymaniye, 4757	Atebetü'l-Hakayık'ın B nüshası (Metin ve tıpkıbasımı R.R. Arat tarafından yayımlandı).
2.	Süleymaniye, 4757	Mahzenü'l-esrâr'ın B nüshası (Metin üzerinde Ayet A. Goca doktora çalışması yapmıştır).
3.	TSA, 11980-A= TSA, 11980-1	Fatih Sultan Mehmed'in Varlığı (Metin ve tıpkıbasımı R.R. Arat tarafından iki defa yayımlandı).
4.	TSA, 11981-13	Arap harfli Lutfî gazeli
5.	TSA, 11981-13	Arap harfli Lutfî tuyuğu
6.	TSA, 11981-14	Arap harfli Lutfî gazeli
7.	TSA, 11981-13	Arap harfli Lutfî tuyuğu
8.	TSA, 11980-5 (D)	Arap harfli Nevâyî gazeli (5 beyitlik) (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
9.	TSA, 11980-4 (C)	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
10.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
11.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
12.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
13.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Sekkâkî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
14.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Sekkâkî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
15.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Sekkâkî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
16.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).

17.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
18.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
19.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
20.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
21.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).
22.	Süleymaniye, 4757	çift alfabeli Lutfî gazeli (Metin ve tıpkıbasımı Osman F. Sertkaya tarafından yayımlandı).

Toplam 23 + 22 = 45 parça metin.

